

KAPITEL 1 / CHAPTER 1 ¹

OBJECTIVE FUNDAMENTALS OF FORMING THE PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER

DOI: 10.30890/2709-2313.2025-36-01-023

Духовна культура творить із людини найдосконалішу одиницю. І.Огієнко визначає, що духовна культура – інтелектуальний стан народу, розвиток всенародного розуму: його науки, віри, переконань, звичаїв, етики тощо. Вона відіграє, на його думку, провідну роль у творенні національної еліти. Аналіз багатогранної творчої спадщини І.Огієнка дає можливість зробити висновок, що ідеї загальної культури він безпосередньо пов'язував з культурою педагога і його численні наукові праці з філософським, історичним, педагогічним змістом потребують нового переосмислення і вивчення, нових підходів до питання загальної та професійної культури педагога. Проблема культури є вічною і завжди актуальною. Глибокі соціальні й економічні зрушення, що відбуваються на межі третього тисячоліття в Україні, спонукають до реформування системи освіти, яка має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності. Лише компетентна, самостійна і відповідальна, з чіткими громадянськими позиціями індивідуальність, а точніше вихована людина, здатна до оновлення суспільства, забезпечення державності України, розвитку її економіки та культури. Виховання такої людини доручено освітянам.

Завдяки діяльності педагога має реалізуватися державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку, збереженні і примноженні культурної спадщини й формуванні людини майбутнього. Це завдання може бути виконане тільки щоденною, сумлінною, чесною працею багатьох вчителів, які підтверджують слова Я. Коменського, що справа вчителя, скромна зовні, є однією з величезних справ в історії.

Початкова школа переорієнтовується на вимоги ринкової побудови всіх

¹Authors: Kramka Z.

Number of characters: 17109

Author's sheets: 0,43

сфер соціального життя держави, змінилася роль майбутнього вчителя початкової школи як центральної фігури в організації освітнього процесу. З'являється елітний вчитель початкової школи. Його характерні риси:

- професіоналізм;
- впевненість в собі;
- оптимістичне сприймання світу;
- заповзятість;
- творчість;
- економічне чуття;
- чуття сучасності в педагогічній реальності;
- вузька спеціалізація з широким світобаченням;
- готовність оволодівати новими формами, інтерактивними методами,

інноваційними технологіями навчання і виховання.

І це дає майбутньому вчителю початкової школи впевненість у завтрашньому дні. Такий вчитель стверджує оптимістичний підхід до дійсності, стійкий у стресових ситуаціях, соціалізується в умовах кризи, залишається для учня важливим суб'єктом його соціалізації. Для нього характерна висока загальна і професійна культура. Учні початкової школи хочуть бачити вчителя життєрадісним, веселим, з гарним настроєм, добрим.

В умовах нинішнього кризового соціуму учень початкової школи особливо гостро реагує на дисгармонію у стосунках з вчителем та потребує з його боку особливого педагогічного уміння – тонко реагувати, ненав'язливо любити, бути чуйним і людяним, оптимально вибирати методи впливу. Існує потреба учнів початкової школи мати вчителя, який би завжди виступав сучасним і надійним посередником між особистістю учня та позитивним соціальним досвідом.

Напрямок реформування початкової освіти визначає підготовку майбутнього вчителя початкової школи з високим рівнем загальної і педагогічної культури, який б втілював в життя основні принципи перебудови освіти, а саме: гуманізацію, гуманітаризацію, демократизацію, індивідуалізацію.

У педагогічному плані гуманізм означає людяність, рису характеру, яка

найповніше виявляється в любові і повазі до людей і передбачає високий рівень вимогливості. А.Макаренко запропонував основний принцип: чим більше поважаю, тим більше вимагаю. Але вимогливість повинна бути конкретно стабільною і доброзичливою.

Основою виховання мають стати діяльність, спілкування, взаємини. Метою виховання – самовираження і повна самореалізація студента як суб'єкта виховання. А.Бойко вважає, що виховуючі відносини в закладах початкової освіти – це спеціально організована під керівництвом вчителя творча, морально-естетична взаємодія учнів, спрямована на досягнення мети виховання, зумовлена всією системою суспільних відносин, загальнолюдських і національних цінностей, що відповідає певному стану розвитку суспільства. Тобто, йдеться про відносини, спеціально організовані, педагогічно доцільні, моральні, естетичні тощо. Рівні виховуючих взаємин: найвищий – співтворчість, високий – співробітництво, елементарний – супідрядність.

У формуванні особистості майбутнього вчителя початкової школи є два головних аспекти – професійний і культурний. Заклад вищої освіти покликаний давати не тільки знання, а й формувати особистість майбутнього вчителя початкової школи, виховувати такого педагога, хто, за словами Тараса Григоровича Шевченка, був би апостолом правди і науки і уособленням совісті нації. Потрібен культурний вчитель початкової школи.

Культурний майбутній вчитель початкової школи – це не взірєць формально-етикетної шляхетності, а інтелігентна людина за своєю найвищою духовною сутністю, із творчим і гуманним способом світобачення, світосприймання. Саме культура є підґрунтям формування особистості майбутнього вчителя початкової школи.

У Великій Хартії університетів в 1638 р. в Сорбонні для об'єднання всіх університетів було проголошено: вища школа є інститутом відтворення і передачі культури. Отже, особливої актуальності саме сьогодні набуває теза, що від людини освіченої – до людини культури, що означає відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої

індивідуальності. Тільки у культурному середовищі можуть формуватися фахівці, здатні вільно і широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство і освіта зокрема.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури встановлено, що культура – багатозначна, яка відрізняється складністю та багатоваріантністю.

Незважаючи на велику кількість визначень поняття культура, можна виділити *основні положення*:

- сутність культури – гуманістична, людинотворча, яка полягає в конкретизації загальнолюдських цінностей стосовно кожної людини;
- продуктом і одночасно творцем культури є людина;
- головним джерелом культури є діяльність людини;
- культура включає в себе способи і результати діяльності людини;
- культура розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку та діяльність людини, а саме людина є її носієм і ретранслятором;
- культура – специфічно людський спосіб буття, який визначає весь спектр практичної і духовної активності людини, її можливі взаємодії з навколишнім світом і собою.

Отже, майбутній вчитель початкової школи – це *людина культури*:

- гуманна особистість;
- духовно особистість;
- особистість з творчими здібностями;
- особистість віддана своїй справі;
- особистість креативна, яка розмірковує, мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, прагне до творіння;
- незалежна особистість, яка здатна до самовизначення у світі культури.

Для майбутнього вчителя початкової школи характерна самотійність суджень у поєднанні з повагою до поглядів інших людей, почуття самоповаги, здатність орієнтуватися у світі духовних цінностей в оточуючому середовищі, уміння приймати рішення і нести відповідальність за свої вчинки, здійснювати самотійний вибір змісту своєї життєдіяльності, стилю поведінки, способів

розвитку.

Духовна культура є епіцентром особистості майбутнього вчителя початкової школи. Духовність і духовна культура є підґрунтям професійної культури фахівця, яке знаходить своє відображення у професійній діяльності.

Професійна культура розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто певними способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості. Можна прослідкувати ланцюг – духовна культура, професійна культура, педагогічна культура. Виділення педагогічної культури як однієї з найважливіших складових суспільства зумовлено специфікою педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкової школи, спрямованої на формування особистості, здатної у майбутньому відтворювати і збагачувати культуру суспільства.

Культура майбутнього вчителя початкової школи пройшла певні етапи свого розвитку разом з розвитком культури суспільства. Вона, як феномен педагогічної практики, існувала завжди, але мала різне соціальне й професійне забарвлення в залежності від впливу різних *чинників*:

- політики у сфері освіти;
- моральних відносин, що склалися в суспільстві;
- релігії;
- певного типу виховання необхідного державі тощо.

Поняття про педагогічну культуру, про те, яким повинен бути майбутній вчитель початкової школи, вихователь, наставник, висловлювалися в працях Я. Коменського, К. Ушинського, В. Сухомлинського.

Складовими педагогічної культури є:

- науковий світогляд;
- наукова ерудиція;
- духовне багатство;
- педагогічна майстерність;
- педагогічні здібності;
- природно-педагогічні людські якості;

- педагогічна техніка;
- культура спілкування;
- культура мови;
- прагнення до самовдосконалення.

Стосунки майбутнього вчителя початкової школи регулюються загальнолюдськими моральними нормами, правилами і спеціальними нормативами. Атмосфера доброзичливості в педагогічному колективі сприяє ефективному розв'язанню освітніх проблем; недоброзичливості – спричинює напруженість, суперечності, конфлікти, які відволікають увагу з освітнього процесу на врегулювання стосунків з колегами. Причиною суперечностей у педагогічному колективі є наявність у його складі людей різних за фахом, віком, статтю, світоглядом, темпераментом, характерами, смаками й уподобаннями.

Також непорозуміння зумовлені браком об'єктивних критеріїв оцінювання якості праці майбутнього вчителя початкової школи, наслідком чого є індивідуалізм в педагогічній діяльності. Нерідко зарозумілість підвищується над професіоналізмом педагогів. Оскільки не всі суперечності можна відрегулювати адміністративними засобами, доводиться звертатися до моральних норм регулювання стосунків між педагогами.

Конструктивна, здорова атмосфера в педагогічному колективі забезпечується шляхом його функціонування на таких засадах:

– *злагодженість і згуртованість педагогічного колективу*. Спільні узгоджені дії педагогів є запорукою ефективного досягнення колективом професійних цілей. Однак колектив утворюють люди, різні за фахом, віком, світоглядними позиціями, рівнем освіти, загальної культури тощо.

Часто деякі педагоги ставлять надмірно високі претензії, виявляють підвищений гонор, фанатичну налаштованість, що не сприяє реалізації принципу злагодженості і згуртованості педагогічного колективу;

– *атмосфера терпимості* в житті педагогічного колективу. Педагоги можуть мати різні політичні погляди, належати до різних релігійних вірувань тощо. Це зобов'язує терпляче ставитись до різних темпераментів і характерів, їх

недоліків, необхідності приймати їх такими, якими вони є, цінувати їх індивідуальність, неповторність, унікальність;

– *атмосфера доброзичливості, чуйності, тактовності*. Цей принцип сприяє гармонізації стосунків у колективі, що виявляється в ефективності його діяльності, створенні атмосфери, в якій педагог має змогу максимально проявити себе як професіонал і як особистість.

Організація співпраці з батьками учнів – один з основних професійних обов'язків майбутнього вчителя початкової школи. Навіть за відсутності контактів з батьками учня можливе поєднання їх виховних зусиль, оскільки учень одночасно є об'єктом їх впливу. Стихійні, неорганізовані зусилля щодо цього малоефективні. Тому необхідно координувати співпраці педагога і батьків учня для максимально ефективної освітньої діяльності.

Специфіка моральних норм у системі відносин «вчитель – батьки учня» зумовлена труднощами, суперечностями і конфліктами, які виникають чи можуть виникнути між ними. Нерідко батькам неприйнятна думка про визначальну роль вчителя у вихованні їх дитини. Право на виховання їх дитини вчитель може завоювати лише своїм авторитетом. Йому доводиться налагоджувати контакти з батьками різними за віком, освітою, соціальним статусом, моральними якостями.

Суперечності між педагогом і батьками учнів можуть виникнути через:

- труднощі освітнього процесу;
- різну компетентність у його організації;
- неоднакову поінформованість про індивідуальні особливості учня;
- завищені вимоги батьків до вчителя;
- відсутність у вчителя можливостей сформувати відносини з батьками усіх учнів;
- різне ставлення до учня (у педагога – ділове, офіційне, у батьків – особистісне, батьківське);
- нерозуміння обов'язків сторін у виховному процесі, наслідком чого є перекладання відповідальності за невдачі на інших.

Щоб подолати такі труднощі і суперечності, педагогічна етика рекомендує майбутньому вчителю початкової школи:

- глибоко усвідомити свою моральну відповідальність перед батьками за якість навчання і виховання їх дитини;
- налагоджувати співпрацю з батьками дитини, аби уникнути розбіжностей у вимогах до дитини;
- не ображати почуття батьків нетактовною оцінкою здібностей чи моральних якостей дитини;
- сприяти підвищенню авторитету батьків в очах учня;
- прагнути вдосконалювати педагогічні погляди;
- толерантно ставитися до зауважень батьків учня, зважати на їх думку.

Педагогічна мораль є різновидом уселюдської і водночас професійної моралі. Вчення про неї – педагогічна етика, в якій формулюються принципи, норми відносин і поведінки педагога в межах його професійної діяльності. Як різновид професійної етики, вона є прикладною, хоч і ґрунтується на загальних засадах теоретичної етики як філософської дисципліни.

Об'єктивну основу специфіки педагогічної моралі становлять особливості педагогічної діяльності. Насамперед вона пов'язана з унікальністю предмета праці – дитини, молодшої людини, які здобувають освіту і піддаються свідомому, цілеспрямованому виховному впливу педагога. Її специфіку зумовлює і характер суперечностей та конфліктів, що виникають чи можуть виникнути між педагогом і учнем, учнівським колективом, педагогом і батьками учнів, між педагогами тощо.

Педагогічна праця – особлива сфера суспільного життя, відносно самостійна стосовно інших видів діяльності. Ця самостійність виявляється в численних властивостях, зокрема і в моральних стосунках між педагогом і студентом, між педагогами тощо. У процесі її здійснення можливі нетипові ситуації, суперечності, конфлікти, розв'язати які з допомогою загальноприйнятих моральних норм не завжди можна.

Педагогічна етика враховує різноманітні обставини здійснення педагогічної

праці, що можуть виникнути в цьому процесі. Йдеться про те, що кожен здобувач освіти уже перебував під впливом інших чинників, більшість з яких діє стихійно, багатопланово, не завжди конструктивно: сім'я, вулиця, ЗМІ тощо. Педагогічна діяльність має коригувати ці впливи. Крім того, не всі люди, які працюють у виховній системі, є педагогами за покликанням, кожна особистість не позбавлена вад, зокрема й моральних. Від професіоналізму, моральної культури майбутнього вчителя початкової школи, насамперед його доброти і вимогливості, часто залежать характери та долі сотень і тисяч людей, що свідчить про особливу його відповідальність за результати діяльності.

Майбутній вчитель початкової школи повинен добре знати дисципліну, уміти передавати свої знання учню, сформувати в нього відповідні уміння і навички. Важливою його рисою є селективне ставлення до інформації, яка постійно збільшується, використання найістотнішої, найнеобхіднішої для майбутньої діяльності учнів початкової школи. Він має зважати на навчальну програму при оволодіння професійною майстерністю використовувати інтерактивні технології навчання все те, чому майбутній вчитель початкової школи хоче навчити своїх учнів, отримує психологічне забарвлення.

Здобувач вищої освіти починає відчувати ступінь сприйняття учнями інформації, уміє активізувати їх. Він спонукає їх до порівняння, пошуку істини, вчить їх самоконтролю і самоорганізованості. Це в значній мірі сприяє підвищенню педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи.

Творчий характер педагогічної праці характеризується *ознаками*:

- неминучість у педагогічній діяльності елементів експромту;
- творчі можливості;
- використання знань і навичок красномовства (риторики);
- апелювання не лише до теоретичної свідомості студентів, а й до їх уяви і почуттів, що залежить від образного мислення, вміння мовою образів інтерпретувати теоретичний матеріал;
- критичне ставлення до літератури, до себе, своїх знань, переконань, світогляду.

Специфіку педагогічної етики засвідчують *вимоги*, які майбутній вчитель початкової школи ставить до своєї праці:

- любити свою навчальну дисципліну, цікавитися її досягненнями і проблемами;
- цінувати власну працю, вбачати в ній серцевину смислу життя;
- постійно пам'ятати про специфіку професії та враховувати її у своїй діяльності;
- усвідомлювати відповідальність за результати діяльності;
- гнучко, толерантно ставитися до вихованців;
- зважати на реальність сучасного життя.

Розвиток творчої індивідуальності майбутнього вчителя початкової школи є умовою відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої індивідуальності, насамперед на особливості поглядів, життєві настанови, цінні орієнтації молоді, впливаючи на них кваліфіковано обраними виховними методами.